

Ambivalentnost folkloru v sociálních a politických kontextech – symbol hrdosti i kolaborace: poznámky k jedné kapitole z dějin etnologie na Moravě¹

The Ambivalence of Folklore in Social and Political Contexts – A Symbol of Pride and Treacherous Collaboration: Notes on a Chapter from the History of Ethnology in Moravia

Prof. PhDr. Martina Pavlicová, CSc.

Ústav evropské etnologie FF MU, Arna Nováka 1, 602 00 Brno,
CZECH REPUBLIC

pavlicov@phil.muni.cz

ORCID: 0000-0002-4716-8850

Abstract

The period of the 1930s before the Second World War and the subsequent occupation of many countries by Nazi Germany represented a complex historical era for Europe. This also applies to pre-war Czechoslovakia and, from 1939 onwards, to the Protectorate of Bohemia and Moravia. Historical circumstances affected Czech society in all its aspects. Culture, in particular, came under great pressure: during the period of the Protectorate it could function only within the framework of a totalitarian state and under the threat of persecution if it failed to comply with the conditions imposed by that state. The German nationalistic regime's orientation towards historicism and traditions led to an emphasis on traditional folk culture, which in the Czech context resonated at certain exponents of the regime and resulted in the misuse of folk traditions. This study not only recalls this fact, which is illustrated by the striking example of the organisation Národopisná Morava [Ethnographic Moravia], but also attempts to demonstrate the broader role of folk culture in society during this period. Even in the period under study, folk culture and its symbolism played roles beyond those associated with its use in the propaganda of the Nazi regime. The paper further argues that the stigma of treacherous collaboration, which burdened the legacy of folk culture, must be researched from multiple

1 Studie vznikla na základě příspěvku předneseného na muzikologické konferenci Hudební kultura v Československu a jeho troskách 1934-1944, jež se konala v Brně v roce 2024.

perspectives so as to avoid the creation of a stereotyped image and to open the topic for further research and interpretations from the perspective of ethnology.

Key words

Protectorate of Bohemia and Moravia – Nazism – folk culture – nationalism – Národopisná Morava

Folklor jako jeden z projevů nemateriální lidové kultury venkovských společností, jehož studium se začalo v Evropě výrazně formovat v době preromantismu a romantismu, a také zájem o něj v širším sociálním prostoru, představuje dnes širokou problematiku nejen folkloristiky a etnologie, ale i dalších oborů. Historik Bedřich Loewenstein k tomuto zrodu poznamenal: „*Romantický protest, který stojí na počátku 19. století, ve svém legitimním ostří míří proti umělému, příliš konvenčnímu, příliš 'rozumnému' světu, vůči němuž je objevován nový svět nezfalšované přírody – přirozenosti, nezkaženého lidu a jeho obyčejů, šťastných primitivů, ale i 'barbarského' středověku, jeho rytířských a mnišských ideálů, a v souvislosti s ním síly tradic.*“² Hledání důkazu o existenci jednotlivých národů na základě jazyka a folklorních projevů venkova a zároveň idealizované vyzdvihování této společenské vrstvy bylo hybnou silou pro národní hnutí 19. století.³ Jak napsal španělský badatel Luis Díaz Viana: „*Romantičtí folkloristé celé Evropy se ohlédli, když se setkali s venkovany, protože pro ně ztělesňovali podstatu neměnného a nezměnného lidu.*“⁴ Vlastenecké myšlenky přivedly k folkloru a k lidové kultuře řadu osobností, folklor byl využíván jako inspirace v hudební či literární tvorbě.⁵ Zpracování této tematiky lze nalézt v celé řadě odborných textů napříč evropskou historiografií i s různými specifiky vycházejícími z konkrétních kulturně-geografických oblastí. Se zformováním vědeckého oboru – národopisu (Volkskunde), jehož podstatou bylo poznání a zachycení tradiční lidové kultury venkova, získalo také studium folklorních tradic, do té doby často roztříštěné mezi jiné disciplíny, odbornou a stále se vyvíjející platformu.

Nejinak tomu bylo také v českém prostředí, kde od konce 19. století sledujeme vzestup národopisného zájmu a postupný směr k jeho etablování jako oboru univerzitního (v Brně zbrzdila tyto snahy druhá světová válka, takže na univerzitě byl oficiálně ustanoven až v roce 1946, meziválečné období v Praze je

2 LOEWENSTEIN, Bedřich: *Civilizace a fašismus. Studie z let 1969–1971*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny, 2003, s. 59.

3 Souhrnně viz DRÁPALA, Daniel – KŘÍŽOVÁ, Alena – PAVLICOVÁ, Martina – VÁLKA, Miroslav: *Lidové tradice jako součást kulturního dědictví*. Brno: Masarykova univerzita, 2024.

4 Cit podle BRANDES, Stanley: Fascism and Social Anthropology: The Case of Spain Under Franco. *Anthropological Quarterly* 88, 2015, č. 3, s. 797.

5 Obecnými vzory tohoto trendu v ohlasové poezii se zabýval např. BROWN, Jim: The Role of Folk Consciousness in the Modern State: Its Efficacy, Use and Abuse. *Storytelling, Self, Society* 6, 2010, s. 39–57.

charakteristické konkrétními přednáškami z oborové problematiky, nikoli existencí samostatného oboru, i když v roce 1932 byl zřízen seminář pro všeobecný národopis; naopak na Slovensku se to podařilo v Bratislavě už na počátku 20. let).⁶

Vedle odborné oborové profilace postupně rostla také sféra, jež se dnes označuje jako folklorismus – tedy prezentace projevů lidové kultury mnohdy v nepůvodním prostředí a s interprety, kteří často už neměli s žitou lidovou tradicí žádnou spojitost.⁷ V námi studovaném období, tedy ve 30. letech 20. století, můžeme sledovat již zformované široké spektrum zájmu o lidovou kulturu ve výše nastíněných intencích, kde se výrazně rýsují dva zmíněné proudy: první z nich je vědecký, který pracuje s prameny, zároveň v terénu zachycuje dožívající tradice lidové kultury, druhý proud tyto tradice udržuje, případně oživuje či jim vtiskuje novou podobu. Oba proudy se vyvíjely paralelně, ale často se i překrývaly a jejich protagonisté vycházeli ze stejných motivací – zachycení uzavírajících se projevů lidové kultury a snaha uchovat je pro další generace, ať už pro vědecké poznání, či pro prezentaci s nejrůznějšími funkcemi. Nelze však zastřít, že přes výše zmíněné odborné snahy a často i idealizované představy o lidových tradicích předkládané nejrůznějšími zájemci přistupovaly k využívání folkloru aspekty méně romantické. Politické využití venkovského lidu a jeho kultury je v různé intenzitě patrné po celé 19. století, ve století dvacátém, zvláště v souvislosti s novou Československou republikou, se k těmto cílům postupně přidaly nové, s komerčními podtexty – zejména propagace turismu a cestovního ruchu. Např. i v Peroutkově *Přítomnosti*, kam svými texty přispívaly respektované prvorepublikové osobnosti kultury a politiky, můžeme nalézt plány, jak nastavit turismus v Čechách – zábavy s národními písněmi a tanci jsou k tomu shledávány jako adekvátní prostředek, stejně jako výstava, kde by mimo jiné návštěvník „*shlédl originální kroje venkovského lidu, jeho stavby a jeho životní zvyky na místě samém. I tu, v okrcích, kde se dosud původní kultura lidová uchovála ve své čistotě, byla by založena stálá musea*“.⁸ Samotná situace na venkově

6 Srov. JANEČEK, Petr: Ústav etnologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v kontextu vývoje českých etnologických věd. *Studia Ethnologica Pragensia* 2017, č. 1, s. 129–163; též WOITSCH, Jiří – JÜNOVÁ MACKOVÁ, Adéla a kol.: *Etnologie v zúženém prostoru*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, 2016; popř. VÁLKA, Miroslav a kol.: *Od národopisu k evropské etnologii*. Brno: Masarykova univerzita, 2016.

7 Srov. např. PAVLICOVÁ, Martina – UHLÍKOVÁ, Lucie: Tradice a její konceptuální křížovatky: hudební a taneční folklor v českých zemích jako výzkumná otázka. *Národopisný věstník* 41 (83), 2024, č. 2, s. 5–19.

8 Viz HONZÍK, Karel: Jak budeme vystavovat v r. 1942? *Přítomnost* 14, 1937, 1. 9. 1937, s. 555; rovněž srov. VOKROVÁ-AMBROSOVÁ, Libuše: Dvacáté léto cizincům. *Přítomnost* 14, 1937, 1. 9. 1937, s. 142–144. Tento článek obsahuje náměty, jak zlepšit úroveň cizineckého ruchu, viz s. 144: „*Folklor? Ale ovšem, vkusně a s humorem. Kdyby bylo v Praze místo, kde by se jednou, dvakrát do týdne tančily národní tance a zpívaly prostý sborem národní písně, byla by to sensace v dobrém smyslu slova. Ovšem věc by se musila kontrolovat po stránce umělecké i společenské. Právě tak by se měl kontrolovat prodej výrobků lidového umění a průmyslu, aby se jarmareční šmejdi za drahé peníze nedostávali do světa. Zatím jsou značkovány právě československé krajky; snad časem dojde na výšivky, kroje a jiné věci také.*“

s ohledem na míru živých a udržovaných tradic nebyla však v českém prostředí totožná. Moravské a slezské etnografické regiony, které mnohdy byly definovány až vlivem národopisného zájmu na konci 19. století, podávaly z pohledu životnosti lidových tradic jiný obraz než většina oblastí českých, což souviselo s řadou aspektů, ať již demografických, ekonomických, náboženských, politických, či jinak sociálně a kulturně podmíněných.⁹

Zůstaneme-li u hudebního folkloru a jeho odborného uchopení, zásadním počinem bylo na začátku 20. století ustavení pracovních výborů pro lidovou píseň (projekt *Das Volkslied in Österreich*), z nichž Pracovní výbor pro českou národní píseň na Moravě a ve Slezsku vedl od roku 1905 Leoš Janáček. Zde byly položeny základy pozdějšího Státního ústavu pro lidovou píseň v Československu, který vznikl v roce 1919 jako organizace na základě zmíněného rakouského projektu a kde kromě Ústředního výboru fungovaly výbory český, moravsko-slezský a slovenský. V roce 1922 vznikl ještě samostatný výbor německý pro mapování německého hudebního folkloru na území nové republiky.¹⁰ V Brně se po Janáčkově úmrtí ujal předsednictví moravsko-slezského výboru v roce 1929 literární vědec Stanislav Souček a po jeho smrti byl pak v roce 1936 na tuto pozici schválen muzikolog Vladimír Helfert; vedl jej až do svého zatčení gestapem 14. 11. 1939.¹¹ Působení Vladimíra Helferta zhodnotila detailně Jarmila Procházková, která ocenila zejména jeho kritický přístup k pramenům a nastavení katalogizačního procesu, včetně personální politiky, kdy přivedl k práci s lidovou písní své žáky (což byli zejména Robert Smetana a Karel Vetterl). Sběr lidových písní, jejich archivace, ale i první zvukové nahrávky jsou badatelským základem, který se již vyrovnává s principy heuristiky a vytváří zásadní vklad jak do budování archivních fondů, tak zejména pro studium lidové písně a lidové hudební kultury obecně. Třicátá léta 20. století tedy již znamenala v této oblasti studia skutečný posun k formalizované hudební folkloristice. Zásadní účast v uvedených aktivitách převzali muzikologové a univerzitní badatelé vůbec (v Brně máme na mysli zejména Stanislava Součka, který výrazně přispěl také k vývoji slovesné folkloristiky, případně osobnost Vladimíra Úlehly, profesora brněnské přírodovědecké fakulty, jenž v sobě spojoval erudici biologa a hudebního folkloristy). Úzce propojeni byli s lidovou hudební kulturou svými tvůrčími počiny také umělci, kteří se programově inspirovali folklorem často pod emotivními osobními dojmy z návštěv vybraných oblastí či lokalit s živou

9 Srov. DRÁPALA, Daniel – PAVLICOVÁ, Martina: Etnografická rajonizace: úvahy nad jejím historickým vývojem a smyslem současné existence. *Národopisná revue* 24, 2014, č. 3, s. 171–188.

10 V době druhé světové války byly už jen dva výbory – český a moravsko-slezský, který vedl Alois Gregor. Viz PROCHÁZKOVÁ, Jarmila: Vladimír Helfert ve Státním ústavu pro lidovou píseň. *Musicologica Brunensia* 51, 2016, č. 2, s. 152–153.

11 Tamtéž, s. 153. Práce ústavu byla v době okupace ochromena, resp. obnoveno složení výborů, aby se „zamezilo možným negativním dopadům na činnost SÚLP“.

tradici.¹² Studium folkloru bylo vnímáno jako důležitá součást poznání české hudební kultury a lidovým tradicím byly přisuzovány významné kulturní hodnoty. V této souvislosti nelze opomenout počín, který rovněž souvisel s brněnským vědeckým prostředím a který na konci 20. let inicioval Vladimír Úlehla. Studijní sdružení Velká, interdisciplinární projekt, jehož ideu Úlehla programově rozpracoval spolu se sociologem Inocencem Arnoštem Bláhou v roce 1931, se sice nepodařilo plně realizovat, ale byl to další stupeň pro odborné uznání odkazu lidové kultury.¹³ Do této doby spadá rovněž rozvíjející se rozhlasové vysílání, kde folklor od počátku zaujímal důležité místo v programových schématech a byl zároveň vhodným nástrojem pro propagaci nového média.¹⁴ Výrazný v tomto směru se stal právě brněnský Radiojournal, reprezentovaný v hudební oblasti od roku 1928 Karlem Vetterlem, zmíněným žákem Helfertovým.¹⁵

Jestliže na sklonku 19. století byla lidová kultura v dobovém kontextu spojována s ideou národního sebeurčení a v době založení Československa s podstatou jeho státnosti, ve 30. letech se znovu stává symbolem – a to více či méně skrytého protestu proti nastávající politické situaci v Evropě. V českém uměleckém prostředí to lze sledovat např. na divadelní scéně, kde nejznámějším příkladem jsou adaptace Emila Františka Buriana. Pásmo *Vojna* vystavěné na lidové poezii uvedl v Děčku v roce 1935, v letech 1938 a 1939 pak prezentoval I. a II. lidovou suitu, kde rovněž formou montáže vyšel z lidové dramatiky.¹⁶ Burian se o lidovou kulturu zajímal dlouhodobě a zejména zpracování hry o sv. Dorotě, která byla součástí I. lidové suity, je dodnes hodnoceno jako originální a poučné nakládání s folklorním materiálem na divadelní scéně. Vyznění Burianových

12 Okouzlení moravským venkovem lze najít také v pracích literátů, např. JELÍNEK, Hanuš: *Zahučaly lesy. Kniha vzpomínek*. Praha: František Borový, 1947 (viz kapitola V Rybné a ve Velké, s. 395–400, která pojednává o návštěvě Slovácka a jeho osobnostech na počátku 20. století).

13 VYSLOUŽIL, Jiří: Alois Hába a Studijní sdružení Velká. *Národopisná revue* 5, 1995, č. 4, s. 183–190; ÚLEHLA, Vladimír: *Živá píseň*. Praha: Fr. Borový, 1949, s. 203.

14 „Československý rozhlas zahájil svoji letošní propagační činnost zájezdem na Moravské Slovácko a Valašsko. Zájezd se začal 12. dubna a potrvá do 1. května t. r. Kromě Uherského Brodu, Luhačovic, Valašských Klobouk, Vsetína a Valaš. Meziříčí budou navštíveny i okolní města a dědiny, zajímavé folkloristicky. Jsou to Havříce, Vlčnov, Hrozenkov, Velké Karlovice, Rožnov p. R. a mn. j. Při této příležitosti brněnská odbočka Radiojournalu vysílá bohatý a pestrý program, kterým chce upozorniti širokou veřejnost na svoji všestrannou činnost a zvýšiti zájem o poslech rozhlasu.“ S Československým rozhlasem na moravské Slovácko a Valašsko. *Pestrý týden* 11, 1936, č. 17, 25. 4. 1936, s. 20.

15 „Vetterla doporučil do rozhlasu V. Helfert. Uvědomoval si stále naléhavěji, že v rozhlasu vyrůstá nová instituce, jejíž tvárnost se ve dvacátých letech teprve modelovala. Ve svých projevech neváhal Helfert zdůrazňovat nutnost kulturního a mravního zaměření rozhlasu...“ Viz PEČMAN, Rudolf: Karel Vetterl jako hudební historik a muzikolog. In: Toncrová, Marta (ed.): *Živý odkaz Karla Vetterla*. Brno: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1993, s. 28; dále srov. TONCROVÁ, Marta: K činnosti Karla Vetterla v brněnském Radiojournalu. In: Toncrová, Marta (ed.): *Živý odkaz Karla Vetterla*. Brno: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1993, s. 131–140. Více k problematice vysílání lidové hudby v Radiojournalu srov. DRÁPALA, Daniel – KRÍŽOVÁ, Alena – PAVLICOVÁ, Martina – VÁLKA, Miroslav: *Lidové tradice jako součást kulturního dědictví*, c. d., s. 235–239.

16 SCHERL, Adolf: E. F. Burian dramatik. *Česká literatura* 8, 1960, č. 1, s. 271–272.

Obr. 1. Skupina krojovaných u Slovácké budy při Výstavě Slováků v roce 1937, Uherské Hradiště. Fotoarchiv Slováckého muzea.

her bylo propojeno s dobovým politickým kontextem i s dobovými kulturními a uměleckými proudy – vymezení se proti tzv. vysokému baroku a hledání baroka lidového.¹⁷ Zároveň však musíme dodat, že scénické zpracování folklorních inspirací v meziválečném období nebylo výjimečné a jsou s ním spojeni např. choreografové modernistického tance jako Jarmila Kröschlová, Joe Jenčík nebo Saša Machov, který se mimo jiné také podílel na choreografii Burianovy Vojny.¹⁸

Vedle uměleckých snah se silící nebezpečí zejména z politiky sousedního Německa odráželo ve využití symboliky lidové kultury také v dalších společenských oblastech, kde zároveň byly posilovány pozice různých politických subjektů. V květnu v roce 1937 se konal např. celostátní sjezd republikánského dorostu, kde byla vytvořena *Národopisná scéna československá*, v níž účinkovalo

17 Tamtéž, s. 274. Od Burianovy umělecké práce nelze oddělit jeho levicové politické zaměření, které po druhé světové válce (a po jeho pobytu v koncentračním táboře) bylo spjaté s komunistickým režimem a jeho další úvahy o tzv. lidovém umění tím byly značně podmíněny.

18 STAVĚLOVÁ, Daniela a kol.: *Tiha a beztiše folkloru. Folklorní hnutí druhé poloviny 20. století v českých zemích*. Praha: Academia, 2021, s. 73–74.

Obr. 2. Čelo slavnostního průvodu ve Všeřdově ulici před justičním palácem. Krojovani nesou standarty a hesla Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu (agrárníci). Jedná o průvod, který se konal 5. července 1937 v rámci sjezdu agrární strany, uspořádaného u příležitosti Výstavy Slováků 1937 v Uherském Hradišti. Fotoarchiv Slovákckého muzea.

pět tisíc účastníků v krojích a dva tisíce členů Selské jízdy.¹⁹ Agrární, potažmo Republikánská strana zacílená především na venkov podporovala a využívala lidové tradice od svého počátku velmi masivně, s politickým vývojem v Evropě tato podpora dostávala ještě jiné vyznění: „Národopisná scéna bude rozvržena na čtyři části. První a závěrečná část bude velikolepým projevem a zdůrazněním státnosti, brannosti a vlastenectví.“²⁰ Rovněž X. všesokolský slet v roce 1938 se

19 Celostátní sjezd republikánského dorostu ve dnech 22.–24. května v Praze. *Venkov* 32, 1937, 16. 5. 1937, s. 5.

20 Co uvidíme v neděli na strahovském stadionu. *Venkov* 32, 1937, 21. 5. 1937, s. 3.

nesl ve výše zmíněném duchu – byl připravován s myšlenkou posílení obrany státu proti Němcům a Maďarům.²¹ Kromě sokolských cvičení se konala sletová výstava pod názvem *Sokolstvo v boji a práci pro národ* (ideovým autorem byl český historik umění, profesor na univerzitě v Bratislavě František Žákavec) a o jejích přípravách se mimo jiné můžeme dočíst: „*Na volném prostranství před průmyslovým palácem překvapí návštěvníky výstavy nově upravená světelná fontána, ohňostroje a ukázky pódiových vystoupení a národních tanců.*“²²

Je evidentní, že folklor a lidová kultura byly v období 30. let pevnými kameny, které na politické úrovni upevňovaly ideu československého národa, prezentovaly ji na domácí půdě i v zahraničí, byly součástí osvětové práce stejně jako pramenem inspirace pro různá umělecká vyjádření. V některých regionech země byla část těchto tradic stále spojena s každodenností života na venkově, ale vzhledem k rychlé proměně životního stylu vesnice sílily i zde snahy o jejich ochranu a udržení.²³

Folklor sehrával ve výše zmíněných společenských souvislostech roli, na níž lze nahlížet jako na jeden ze zdrojů české či československé identity a její posilování v historicky složitém období. V těžké předválečné době se však zájem o něj začíná vychylovat do druhého pólu, který dodnes představuje neuralgický bod pro celou oblast folkloru a folklorismu a dodává jí v hodnotících pohledech charakter ambivalentnosti. Historik Jan Dobeš, jenž se zabýval kulturou v době protektorátu, upozorňuje na nadšení folklorem v jeho různých formách.²⁴ Souvisí to s akcentem na historismus, který na přelomu 30. a 40. let v kultuře převládá: „*Toto pojetí kultury jako síly, která stojí národu po boku v nelehké chvíli a jako světla, které provádí bloudícího útrapami ke klidné a zajištěné budoucnosti během protektorátního období, zapustilo v české veřejnosti pevné kořeny a dále rostlo i po osvobození.*“²⁵

Po německé okupaci v roce 1939 vzniklo jako jediné politické hnutí v protektorátu Národní souručenství v čele s prezidentem Emilem Háchou, které se

21 ŠTURSOVÁ, Květoslava: Nástin dějin československého tělovýchovného a sportovního muzejnictví I. *Muzejní a vlastivědná práce* 28, 1990, č. 3, s. 145. V rámci celého sletu se promítla řada prvků lidové kultury, což Sokolové (podobně jako organizace Orel) ve své činnosti hojně využívali. Tance dorostenek byly doprovázeny Kříčkovou hudbou s folklorními motivy. Viz KOZÁKOVÁ, Zlata: *Sokolské slety 1882-1948*. Praha: Orbis, 1994, s. 37.

22 Sletová výstava 1938. *Český Lloyd* 54, 1938, 7. 5. 1938, s. 1.

23 Srov. např. PŘÍKAZSKÝ, Štěpán: *Amerikan z Lužic*. Brumovice: Carpe diem, 2013. Nelze samozřejmě přehlížet ani dobovou kritiku těchto snah, viz např. vyjádření fotografa Karla Dvořáka (1859–1946): „*Pro získání lidopisných snímků užívají podnikatelé laciné příležitosti, kde lid se schází ke slavnostem, jako byly např. letos 'Slovácký rok' v Kyjově a krajský den v Uher. Hradišti, kde předváděny před tisícíhlavým obecnstvem lidové zvyky a obyčeje ve způsobu divadla, kterému lze přiznati po stránce folkloru vědecké ceny jen velice podmíněné.*“ DVOŘÁK, Karel: Fotografie ve službách čsl. národopisu. *Fotografický obzor* 30, 1922, s. 165.

24 DOBEŠ, Jan: Stát a kultura za druhé republiky, protektorátu a v letech 1945–1948. In: Klimeš, Ivan – Wiendl, Jan (eds.): *Kultura a totalita. Národ*. Praha: Univerzita Karlova, 2013, s. 186.

25 Tamtéž, s. 185–186.

zaměřovalo na deklarovanou pospolitost českého národa a zároveň na jeho loajálnost k Německu.²⁶ Spadala pod něj i kulturně-osvětová organizace Radost ze života, vytvořená podle vzoru německé organizace Kraft durch Freude (Síla skrze radost).²⁷ Její oficiální tiskovinou se stal *Pestrý týden*, jinak v meziválečné době vysoce ceněný obrazový časopis. Pod patronací Radosti ze života se již v červenci 1939 zúčastnila národopisných slavností v Hamburku pořádaných Kraft durch Freude²⁸ skupina tanečníků a hudebníků z moravské obce Lanžhot: „*Naše skupina na slavnostech zdařile předvedla ukázkou slováckých zpěvů, tanců a zvyků a byla podle referátů delegátů, zpráv říšského tisku a dokumentárního snímku Foxova filmu přijata velmi příznivě*“, píše se v Pestrém týdně ve shrnující zprávě. I další periodika přinesla tuto informaci, navíc s podrobnostmi, že „*slavnostem byl přítomen dvorní maršálek Goering a dr. Rob. Ley, duše 'Kraft durch Freude'*.“²⁹ Zároveň se v tomto citovaném článku s názvem *Česká vlajka, hudba a tanec získaly celý Hamburk* můžeme dočíst: „*Účastňují se jich zástupci všech národů. Letos chyběli v Hamburku Francouzi a Angličané a praví poláci [sic]. V průvodu totiž šli Poláci, ale byli to Němci, kteří uprchli z Polska a nesli standartu 'Polen'*. Z Čech a Moravy vypravili se do Hamburku chlapci a děvčata z Lanžhota a Tvrdonic na moravském Slovácku. Ztrávili [sic] tam 6 dní a za tu dobu získali si oblibu všech. Opravdový folklor z ciziny [sic] byl zastoupen jenom z Čech a Moravy. I s muzikou byla naše delegace (třicet) považována za cizinu s označením Protektorát Čechy a Morava. Všude, v hotelu, na lodi i v průvodu městem [...] Slováci nevystupovali jako my samostatně, ale společně s Rumuny a Italy. Když šli v průvodu, skandovali hesla německy, kdežto naši volali jen česky Nazdar a všem se to líbilo.“³⁰ Právě Lanžhot byl jednou z obcí na jižní Moravě, kde se ve volbách v roce 1935 projevila silná podpora Národní obce fašistické –

26 KROFTA, Kamil: *Malé dějiny československé*. Praha: Orbis, 1947, s. 147.

27 Organizace Radost ze života byla založena v roce 1939 Výborem Národního souručenství. MOHN, Volker: *Nacistická kulturní politika v Protektorátu. Koncepce, praxe a reakce české strany*. Praha: Prostor, 2018, s. 158.

28 Nacionálně socialistická volnočasová organizace Kraft durch Freude (Síla skrze radost) (KdF) byla založena 27. 11. 1933 jako dílčí organizace Deutschen Arbeitsfront (DAF) podle vzoru italské fašistické dělnické organizace Opera Nazionale Dopolavoro (OND). Cílem bylo zajistit loajalitu dělníků k nacionálnímu socialismu prostřednictvím kulturních a sportovních aktivit organizovaných stranou a začlenit je do nacistického „národního společenství“. Měla tím být také zaručena ochota ke zvýšení produkce v rámci válečných příprav. Srov. Kraft durch Freude (KdF). Dostupné z: <https://www.nsdoku.de/lexikon/artikel/kraft-durch-freude-459> (cit. 1. 11. 2024).

29 Robert Ley (1890–1945), zastával úřad říšského vůdce nacistické strany v Německu NSDAP, vedl sdružení Deutsche Arbeitsfront (Německá pracovní fronta). Po 2. sv. válce byl obviněn v Norimberském procesu, před začátkem soudu spáchal sebevraždu. Srov. např. Robert Ley. Dostupné z: <https://www.britannica.com/biography/Robert-Ley> (cit. 14. 9. 2025); A Portrait of Robert Ley. Dostupné z: <https://museums.nuernberg.de/documentationcenter/collection/brought-to-light/ved/portrait-robert-ley> (cit. 14. 9. 2025).

30 PRUSÍK, J.: *Česká vlajka, hudba a tanec získaly celý Hamburk*. *Venkov* 34, 1939, 26. 7. 1939, s. 3.

získala zde 33 % hlasů – a kde se předvolebního projevu Radoly Gajdy, vůdce Národní obce fašistické, zúčastnilo 800 lidí z obce a přilehlého okolí.³¹

Národní souručenství zaštiťovalo také domácí aktivity ze sféry prezentace lidových tradic, jako byly např. národopisné slavnosti v Kyjově v roce 1939³² nebo v témže roce národopisné slavnosti v Petrově u Strážnice, které pořádal strážnický slovácký krúžek s účastí cimbálové muziky pod vedením Jana Horného.³³

Tlak na využití lidové kultury k politickým účelům nacházíme v Evropě v inkriminované době, tedy ve 30. letech 20. století, na více místech, zejména tam, kde je spojitost s nastupujícími diktaturami a se silícím nacionalismem (Německo, Itálie, Portugalsko, Španělsko). William E. Simeone připomíná ve vztahu k lidové kultuře citát Mussoliniho: „*Lidé, kteří nerespektují tradice minulosti, se vzdávají části života.*“³⁴

V českých zemích zesílil zájem o využívání lidových tradic v době po Mnichovu v souvislosti se zmíněným moravským fašismem. Historik František Mezihorák ve své práci *Hry o Moravu* (1997) píše, že již v roce 1922 bylo na Moravě možno spočítat na pět stovek fašistů zejména na venkově; v roce 1926 byla založena Národní obec fašistická a její vliv, zvláště v době hospodářské krize, rostl.³⁵ Ideově se postupně přesunula od italského modelu k sympatiím s hitlerovským Německem, vznikla také organizace Vlajka.³⁶ Historikové v řadě děl podrobně dokládají vývoj českých fašistických proudů, které samozřejmě kulminovaly s nástupem nacismu. „*Kdybychom se podívali na celkový seznam fašistických organizací v Protektorátě,*“ píše František Mezihorák, „*shledali bychom velmi markantní převahu moravských fašistů, kteří vedle účasti v celoprotektorátních organizacích měli obzvláštní tendenci zviditelňovat se moravskými fašistickými firmami. Mezi nimi všemi zvláštní pozici zaujímá pitoreskní Národopisná Morava.*“³⁷

Historie organizace Národopisná Morava se odvozuje od existence Moravsko-slovenské společnosti, která vznikla v roce 1935 a jejímž obsahem kromě zájmu o regionální kulturu bylo posilování politické spolupráce mezi Čechy a Slováky.³⁸ První oficiální akcí společnosti se stalo v únoru 1936 ustanovení výboru pro pořádání národopisných svatodušních slavností v Dubňanech spolu s představiteli

31 VERMOUZEK, Rostislav (ed.): *Lanžhot. Příroda a dějiny*. Praha: Tisková, ediční a propagační služba místního hospodářství, 1983, s. 292.

32 Kyjovsko ve starých zvycích, zpěvech a tancích. *Venkov* 34, 1939, 11. 8. 1939, s. 7.

33 Slovácko v tanci a zpěvu. Velká národopisná slavnost v Petrovských Plížích u Strážnice. *Moravská orlice* 7, 1939, 26. 6. 1939, s. 4.

34 SIMEONE, William E.: Fascists and Folklorists in Italy. *The Journal of American Folklore* 91, 1978, s. 543.

35 MEZIHORÁK, František: *Hry o Moravu. Separatisté, iredentisté a kolaboranti 1938–1945*. Praha: Mladá fronta, 1997, s. 13–14.

36 MEZIHORÁK, František, *Hry o Moravu*, c. d, s. 16.

37 Tamtéž, s. 19.

38 Tamtéž, s. 44–45.

lokalit Ratíškovice, Hovorany a Šardice na Kyjovsku.³⁹ Nastolený směr vedl v roce 1938 k separatistickým tendencím – snaze připojit region Moravské Slovensko (Slovácko) ke Slovensku. Definitivní zánik uvedených snah přišel až s vyhlášením Slovenského státu a se vznikem protektorátu Čechy a Morava v březnu 1939. Následná organizace Národopisná Morava vznikla poté oficiálně 29. 6. 1939 v Uherském Hradišti a jejím předsedou se stal Jan Uprka (1900–1975), syn malíře Joži Uprky. Ve stanovách organizace bylo mimo jiné uvedeno, že účelem spolku je systematická péče o lidovou kulturu a hospodářství Moravy a že k aktivitám náleží přednášky, kurzy, pořádání národopisných slavností, zřizování národopisných muzeí, podpora pořizování krojů či projekt vzorných slováckých obcí,⁴⁰ do něhož se zapojila také obec Hroznová Lhota, kde žil Jan Uprka.⁴¹

Jednou z lokalit, která je uváděna se zastoupením aktivního působení stoupenců jak Moravsko-slovenské společnosti, tak posléze Národopisné Moravy, byl Hluk ležící nedaleko Uherského Hradiště (mimo jiné rovněž vybraná vzorová slovácká obec). Detailní studium historie lokality odkrývá jednotlivé počiny, které zde s Národopisnou Moravou byly spjaty, ať už to byla účast místní dechové hudby na jejích různých aktivitách, či angažování jednotlivců utvrzující loajálnost k nacistickému režimu (účast na pohřbu Reinharda Heydricha a na manifestaci slováckého lidu na poutním místě u sv. Antonínka 30. 6. 1942 s představiteli okupační moci; organizování cesty K. H. Franka po Slovácku v roce 1943, kdy navštívil Strážnici, Hroznovou Lhotu, Velkou nad Veličkou, muzeum v Uherském Hradišti a Starý Hrozenkov – zde byly uspořádány na jeho počest folklorní slavnosti).⁴² Vše se odehrávalo na pozadí symbolů lidové kultury, v krojích a za hudebního doprovodu. Obrazové dokumenty z této doby, hojně publikované v literatuře o českém fašismu, jsou vnímány jako nezpochybnitelný důkaz kolaborace.

Česká protektorátní vláda a Národní souručenství se od počátku snažily ovlivnit či mírnit politickou angažovanost Národopisné Moravy. Národní souručenství založilo např. národopisný odbor, ministerský předseda Alois Eliáš se vypravil na Moravu k jednáním s Janem Uprkou, také byla posilována odborná

39 ČEREŠŇÁK, Bedřich: Vliv lidové kultury na politické aktivity a společenský život České republiky. In: *Lidová kultura v kulturním vývoji České republiky. Úvahy o jejím studiu a využívání*. Strážnice: Ústav lidové kultury, 2002, s. 33.

40 PAVLICOVÁ, Martina: Národopisná Morava. In: Pavlicová, Martina – Uhlíková, Lucie (eds.): *Od folkloru k folklorismu. Slovník folklorního hnutí na Moravě a ve Slezsku*. Strážnice: Ústav lidové kultury, 1997, s. 223.

41 Předpokládala se modernizace obce a nejrůznější národopisné aktivity; většina plánů se však nerealizovala a ze zamýšlených staveb (měšťanka, mateřská škola, chudobinec ad.) sešlo. Viz JUNEK, Marek: *Hroznová Lhota*. Uherské Hradiště: Ottobre, 2004, s. 102. K prvním vybraným sedmi „vzorným obcím“ kromě Hroznové Lhoty náležely Blatnice, Hluk, Místřín, Nivnice, Ostrožská Lhota a Vlčnov. Viz -vb-: O památných obcích národopisných. *Venkov* 36, 1941, 18. 11. 1941, s. 4.

42 BŘEČKA, Jan – MITÁČEK, Jiří: Hluk v dobách protektorátního temna 1939–1945. In: Mitáček, Jiří (ed.): *Hluk. Dějiny města*. Hluk: Město Hluk, 2011, s. 321–330.

národopisná činnost mimo organizaci Národopisná Morava apod. Národopisná Morava si však přesto vytvořila monopol v této oblasti pod přímou ochranou nacistů a s cíli stále větší intenzity loajálních vztahů s Německem.⁴³

Tato kapitola dějin je zpracována historiky, méně však etnology. V posledních letech se této tematice věnuje Blanka Soukupová, která v Národopisném věstníku publikovala studii *K problematice využívání a funkcí obrazu venkova, lidu, lidové kultury a národopisu během II. světové války* (2016), jež rozproudila odbornou polemiku; ta se však ve výsledku týkala (pomineme-li diskuzi o činnosti etnologa Antonína Václavíka v době protektorátu) především poněkud černobílého vidění daného problému.⁴⁴ Právě úhel pohledu je v těchto případech nesmírně důležitý, i když samozřejmě musí jít ruku v ruce s podrobnou znalostí studovaných případů. Hovoří o tom např. historik Volker Mohn v monografii *Nacistická kulturní politika v Protektorátu* (2018): „I když je společenská diskuse o morálním hodnocení jevů a dění během okupace důležitá, při vědecké výměně názorů na toto téma může být na překážku především tehdy, jde-li o jednostranné nazírání. Při bližším pohledu nelze většinu případů jednoznačně zařadit. Spolupráce s okupační mocí mohla mít rozličné důvody a mohla nabývat různých forem.“⁴⁵

Řada zájemců o folklor a lidovou kulturu z různých lokalit Slovákka k povolené činnosti v rámci Národopisné Moravy přistoupila, jak dokumentuje např. novinový článek *Dožínková slavnost po staru*: „V Jalubí u Uherského Hradiště se koná v neděli 15. srpna dožínková slavnost. Jalubská mládež předvede při ní staré slovácké tance a zvyky i se závěrečnou dožínkovou scénou. Národopisná Morava stanovila pro letošní dožínkové slavnosti určitá pravidla, jež musí býti dodržována a obce, jejíž mládež předvede svou dožínkovou slavnost přesně podle starých obyčejů, bez jakýchkoli novodobých příkras, bude pak určena také jako účastnice při národopisných slavnostech většího rázu krajového.“⁴⁶ Ovšem

43 MEZIHORÁK, František: *Hry o Moravu*, c. d., s. 83–84 a 89.

44 SOUKUPOVÁ, Blanka: K problematice využívání a funkcí obrazu venkova, lidu, lidové kultury a národopisu během II. světové války. *Národopisný věstník* 33 (75), 2016, č. 1, s. 75–97; autorka se tématu společnosti a lidové kultury v době protektorátního období zabývala i v dalších odborných textech, viz mj. SOUKUPOVÁ, Blanka: Národopisné výstavy a slavnosti v období protektorátu Čechy a Morava. *Národopisný věstník* 38 (80), 2021, č. 1, s. 36–53. Příspěvky ke zmíněné diskuzi viz: Pracovníci Ústavu evropské etnologie FF MU v Brně: Glosy k některým tezím v textu Blanky Soukupové K problematice využívání a funkcí obrazu venkova, lidu, lidové kultury a národopisu během II. světové války. *Národopisný věstník* 33 (75), 2016, č. 1, s. 98–102; SOUKUPOVÁ, Blanka: Odpověď na polemiku pracovníků Ústavu evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. *Národopisný věstník* 33 (75), 2016, č. 2, s. 113–119; ALTMAN, Karel: Antonín Václavík – kolaborant? (K rozvoji českého národopisu v době tzv. protektorátu a jeho poválečným důsledkům). *Národopisný věstník* 33 (75), 2016, č. 2, s. 120–132; JANČÁŘ, Josef: Evropská etnologie a český národopis. *Národopisný věstník* 33 (75), 2016, č. 2, s. 133–140.

45 MOHN, Volker: *Nacistická kulturní politika v Protektorátu. Koncepce, praxe a reakce české strany*, c. d., s. 48.

46 (ek.): Dožínková slavnost po staru. *Lidové noviny* 51, 1943, 6. 8. 1943, s. 7.

řada jiných naopak svou činnost na veřejnosti ukončila, případně přesunula do soukromí.⁴⁷ Mnozí ze zúčastněných v jisté oficiální možnosti vystoupit pod záštitou Národopisné Moravy ale naopak viděli nabourávání okupačního systému, jak dokládá např. vzpomínka Antoše Frolky ml.,⁴⁸ člena cimbálové strážnické muziky, který vystupoval na zmíněné slavnosti v Petrově u Strážnice: „Účinkovali jsme například v roce 1939 na velké slavnosti v petrovských Plížích, na jejíž organizaci se velkou měrou podílel můj bratr Joža. V tehdejší rozbourané době měla i svůj politický podtext.“⁴⁹

Procházíme-li zprávy o tzv. národopisné činnosti na Slovácku v době nacistické okupace v oficiálním tisku, naprostá většina z nich se přímo či nepřímo dotýká činnosti související s Národopisnou Moravou. Ne vždy to byla agitace, ale bez této „záštity“ by žádné aktivity vztahující se k lidové kultuře nemohly být organizovány. Platí to i pro školu lidového umění v Hroznové Lhotě, která fungovala v letech 1941–1944 a již založil a vyučoval v ní Jan Uprka. Vyšívání zde učila Rozálie Falešníková (1900–1983), pozoruhodná osobnost v oblasti zájmu o lidové tradice na Slovácku. Její život je zachycen jak např. ve zmíněných vzpomínkách Antoše Frolky ml., tak v různých národopisných statích. Rozálie Falešníková pocházela z Tasova, byla švagrovou malíře Antoše Frolky; od devíti let žila v domácnosti své sestry. Byla všestranně nadaná, věnovala se lidové výtvarné kultuře – kraslicím, vyšívání, keramice, nástěnné malbě. Psala články o lidové kultuře, byla autorkou písní, za války připravovala relace do rozhlasu.⁵⁰ Jako malérka mj. dekorovala nádražní budovy na Slovácku,⁵¹ v pozdějších letech žila ve Starém Městě u Uherského Hradiště a věnovala se léčitelství.⁵² Řada jejích žaček ze školy v Hroznové Lhotě pokračovala ve vyšivačské tradici.⁵³ Její

47 V uvedené monografii o Lanžhotě můžeme nalézt i popis situace v době protektorátu: „*Politický i společenský život v obci byl ovšem zcela ochromen. Zpočátku zde existovala jen organizace Národního souručenství, které se snažilo hlásat iluzi jakési 'nacionálně obranné autority', iluzi o menším zlu a o lidech zachraňujících, co se zachránit dá. Národní souručenství získalo v Lanžhotě po hromadném náboru v roce 1941 značný okruh členstva. [...] Veškeré slavnosti v obci byl zakázány (s výjimkou nařízených oslav) a byl vydán zákaz tanečních zábav. Proto se mládež tajně scházela po stodolách na 'tancovačkách'.*“ In: VERMOUZEK, Rostislav (ed.): *Lanžhot. Příroda a dějiny*, c. d., s. 304–305.

48 Antoš Frolka ml. (1910–1986), syn malíře Antoše Frolky.

49 FROLKA, Antoš – HOLÝ, Dušan – HOLÁ, Ludmila: *Mezi paletou a písní. O malíři Frolkovi a jeho rodině*. Brno: Host, 2000, s. 321–323.

50 FROLKA, Antoš – HOLÝ, Dušan – HOLÁ, Ludmila: *Mezi paletou a písní*, c. d., s. 120–125.

51 VALOVIČOVÁ, Vanesa: *Výzdoba nádražních budov na Moravském Slovensku tradiční ornamentikou*. Bakalářská práce. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav evropské etnologie, 2023. Autorka zde zpracovala i biografický medailon Rozálie Falešníkové.

52 Srov. např. KRÍVDOVÁ, Judita: Jubileum Rozky Falešníkové. *Národopisné aktuality* 17, 1980, č. 4, s. 289–290; OREL, Jaroslav: Rozka Falešníková (23. 2. 1900 – 24. 7. 1983). *Národopisné aktuality* 21, 1984, č. 1, s. 35–36; TARCALOVÁ, Ludmila: Z pozůstalosti Rozky Falešníkové, lidové umělkyně ze Slovácka. *Zvuk, jaro* 1996, s. 32; KADLEC, Jan: Rozálie Falešníková, lidová léčitelka. *Malovaný kraj* 37, 2001, č. 4, s. 11.

53 Srov. NOVÁKOVÁ, Lenka: Současná výšivka na Veselsku. *Folia ethnographica* 23–24, 1989–1990, s. 114; MIČKA, Antonín: Zlatá svatba u krojových mistrů. *Malovaný kraj* 38, 2002, č. 3, s. 24–25.

životní příběh ukazuje, že mnohé z jmen, které historie spojila v době protektorátu s Národopisnou Moravou a jejími aktivitami, s ní nebyly ideologicky svázány. Doplnění obrazu konstruovaného na základě historických faktů případnými dalšími výzkumy, které by mohly více vypovědět o motivacích jednotlivých akterů, je však dnes už velmi omezené.

Představitelé Národního souručenství i Národopisné Moravy byli po skončení války za kolaboraci odsouzeni k přísným trestům. Procesu s činiteli Národopisné Moravy před Mimořádným lidovým soudem v Uherském Hradišti se z pohledu historickoprávního nejnověji věnoval Viktor Janák ve studii *„Slovácko sa nesúdí“ aneb Konec iniciátorů moravské iredenty* (2022).⁵⁴ Společenské odsouzení si ale přeneseně odnesly i lidové tradice, protože byly zviditelněny ve spojení s Národopisnou Moravou. Cíle Národopisné Moravy politicky a v ideologické rovině byly zřejmé a aktivity jejích čelných představitelů kolaborantské⁵⁵, ale jak už bylo výše řečeno, organizace podnítila v různých lokalitách Slovácka činnosti, které bychom dnes zařadili do oblasti prezentace, ochrany a uchování lidových tradic. Jejich zneužití v politických ambicích některých představitelů Národopisné Moravy⁵⁶ je však v obecné rovině typickým vzorcem, jenž se odkrývá při studiu nacionalismu a jeho extrémních podob v nejrůznějších teritoriích. Jak píše sociální antropolog Ernest Gellner: *„Nacionalismus obvykle vítězí ve jménu domnělé lidové kultury. Jeho symbolika je odvozena ze zdravého, původního, rázného života venkovanů.“*⁵⁷

Období 30. let 20. století je tedy také v českém prostředí jedním z příkladů, kdy se lidové tradice staly „vývěsním štítem“ nastupujících totalitních společenských systémů (otázka zneužití folkloru a lidové kultury v českém prostředí v souvislosti s nástupem komunistické moci po druhé světové válce je příkladem dalším).⁵⁸ Jejich propagátoři je v době nacistické okupace prezentovali mnohdy v kontextech, které musely být po válce odsouzeny. František

54 JANÁK, Viktor: „Slovácko sa nesúdí“ aneb Konec iniciátorů moravské iredenty. *Slezský sborník* 120, 2022, č. 1, s. 5–70. Zajímavá je autorova analýza konkrétních trestů a rovněž rozčlenění typů kolaborace, viz s. 66–69.

55 Volker Mohn se v monografii o kulturní politice v protektorátu věnuje i samotnému termínu kolaborace a jeho užívání v zemích pod nacistickou okupací. Uvádí, že v českém prostoru se termín začal používat zejména ve spojeneckých rozhlasových relacích v exponovaném významu jako „národní zrada“. Podobně tomu bylo i po válce v prezidentských dekretech. V současnosti se vedou odborné diskuze, „jak odlišit ideologicky motivovanou, politickou a vědomou kolaboraci od ostatních pohnutek.“ MOHN, Volker: *Nacistická kulturní politika v Protektorátu*, c. d., s. 48.

56 Někteří z představitelů Národopisné Moravy promítali do své činnosti ambice pramenící z nejrůznějších motivací a jejich osobnostní profily se později ukazovaly jako amorální. Připomenout lze např. Josefa Vávru, přezdívaného Stařík, který sice z Národopisné Moravy odešel, ale poté se infiltroval do partyzánského hnutí a zavinil smrt řady lidí. Viz ROKOSOVÁ, Šárka: Případ Miroslav Choc a spol. *Securitas imperii* 12, 2005, s. 55.

57 GELLNER, Ernest: *Národy a nacionalismus*. Praha: Josef Hříbal, 1993, s. 70.

58 Viz STAVĚLOVÁ, Daniela a kol.: *Tiha a beztíže folkloru. Folklorní hnutí druhé poloviny 20. století v českých zemích*, c. d.

Obr. 3. Čelo průvodu krojovaných kráječů po Tyršově náměstí. Průvod se konal při bližší neurčené akci u příležitosti Výstavy Slováků 1937 v Uherském Hradišti. Fotoarchiv Slovákého muzea.

Obr. 4. Krojování z Kunovic na Masarykově náměstí předvádějí dožínky. Průvod se konal při bližší neurčené akci v rámci výstavy Slováků 1937 v Uherském Hradišti. Fotoarchiv Slovákého muzea.

Mezihorák k tomu napsal: „Funkcionáři Národopisné Moravy leccčeho dosáhli – především pro sebe, ale připustíme, že i pro národopis. Za jakou však cenu! [...] V řadách této organizace byla proto více či méně angažována řada zapálených, čestných a vlasteneckých pracovníků. Lze pochopit i určitou míru úlitby režimu, jistou míru loajality, jistou míru protektorátní rétoriky. Z demokratické pozice se někdy až příliš odsuzují činy lidí žijících v totalitě. Ale vedení Národopisné Moravy tuto míru daleko překročilo.“⁵⁹

Abychom podtrhli onu ambivalentnost uvedenou v názvu příspěvku, musíme připomenout počiny, jež stojí v nastíněné polaritě ve vztahu folkloru a širší společnosti na pomyslném „druhém břehu“. Jako jeden z příkladů tohoto typu můžeme uvést činnost již zmíněného Vladimíra Úlehly, který v roce 1942 navázal na své předchozí hudební výzkumy ve Strážnici a okolí a jejichž výsledkem se stala monografie *Živá píseň*.⁶⁰ Vladimír Úlehla a mnozí další, jakož i vzpomenutý Antonín Václavík, se snažili oslabit činnost Národopisné Moravy skrze zaštitění Národním souručenstvím, ale jak uvádí František Mezihorák: „Protitahů se

59 MEZIHORÁK, František: *Hry o Moravu*, c. d., s. 93. Obdobně vztahuje kolaboraci Národopisné Moravy s fašisty skrze její vedení také historik SLEZÁK, Lubomír: *Národopisná Morava – legenda a skutečnost. Dějiny a současnost* 13, 1991, č. 4, s. 33–37.

60 ÚLEHLA, Vladimír: *Živá píseň*. Praha: Fr. Borový, 1949.

*Národnímu souručenství a Národní radě české příliš učinit nepodařilo.*⁶¹ V každém případě se tak otvírá složitě zodpověditelná otázka, jak žít, přežít a najít profesní smysl v totalitních režimech, a kde je ona morální hranice, za kterou nelze jít.⁶²

Vrátíme-li se k Vladimíru Úlehlovi, vidíme, že nejenom úvahy o mizející lidové kultuře, kterou je potřeba zachránit, ale také jeho praktické úsilí v terénu jsou signifikantním znakem jeho díla. Monografie *Živá píseň* vyšla až po válce, její základ však vznikl ve válečných letech. Ne jinak můžeme pohlížet např. i na reedici rozsáhlé písňové sbírky Františka Sušila, která vyšla v roce 1941 v editorické péči Bedřicha Václavka (mj. spolupracovníka E. F. Buriana v době jeho krátkého působení v Brně)⁶³ a Roberta Smetany a která naplnila ještě předválečné konceptce Státního ústavu pro lidovou píseň.⁶⁴ Lidové tradice a hudební folklor obzvlášť svou emocionální strunou podněcovaly vnímání dobových okolností a svým obsahem, který byl často vyjadřován symboly předávanými z generace na generaci, o to více posilovaly svobodného ducha v nesvobodné společnosti. Hovoříme-li tedy o ambivalentnosti folkloru, pak především musíme hovořit o konkrétních osobnostech či jimi determinovaných myšlenkových proudech a o kontextech a cílech jejich prezentace. Zabýváme-li se životem společnosti v jejím každodenním fungování ve složitých dějinných peripetiích, měli bychom k jejímu hodnocení přistupovat s vědomím, že nelze vždy jednoznačně či uspokojivě dospět k objasnění všech nastolených témat. Období nacistické okupace, které zatížilo folklor a lidovou kulturu stigmatem kolaborace, je potřeba studovat bez apriorního přístupu, což samozřejmě nevylučuje kritičnost a snahu o objektivní posouzení.

Literatura

A Portrait of Robert Ley. Dostupné z: <https://museums.nuernberg.de/documentationcenter/collection/brought-to-light/ved/portrait-robert-ley> (cit. 14. 9. 2025).

ALTMAN, Karel: Antonín Václavík – kolaborant? (K rozvoji českého národopisu v době tzv. protektorátu a jeho poválečným důsledkům). *Národopisný věstník* 33 (75), 2016, č. 2, s. 120–132.

61 MEZIHORÁK, František: *Hry o Moravu*, c. d., s. 83.

62 Max Swenson píše v souvislosti s francouzskou intelektuální elitou v době 2. světové války o „morálně šedých letech“. Srov. SWENSON, Max: *Diary of the ... Morally Grey Years: An Analysis of French Intellectual Collaboration During WWII*. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/community.39498781> (cit. 12. 9. 2025).

63 Srov. např. REISIGOVÁ, Hana: *Rudý a rudější: angažované – politické divadlo E. F. Buriana*. Magisterská diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Katedra divadelních studií, 2013.

64 „Příprava rukopisu Moravských národních písní, která vyžadovala velké množství písářských prací, byla zvládnuta ve velmi krátkém čase, za únor a březen r. 1940. Práce byla uzavřena několik dnů před únikem B. Václavka do ilegality.“ Srov. VÁCLAVEK, Bedřich: *O lidové písni a slovesnosti*. Praha: Československý spisovatel, 1963, s. 354.

- BRANDES, Stanley: Fascism and Social Anthropology: The Case of Spain Under Franco. *Anthropological Quarterly* 88, 2015, č. 3, s. 795–816.
- BROWN, Jim: The Role of Folk Consciousness in the Modern State: Its Efficacy, Use and Abuse. *Storytelling, Self, Society* 6, 2010, s. 39–57.
- BŘEČKA, Jan – MITÁČEK, Jiří: Hluk v dobách protektorátního temna 1939–1945. In: Mitáček, Jiří (ed.): *Hluk. Dějiny města*. Hluk: Město Hluk, 2011, s. 321–330.
- ČERESŇÁK, Bedřich: Vliv lidové kultury na politické aktivity a společenský život České republiky. In: *Lidová kultura v kulturním vývoji České republiky. Úvahy o jejím studiu a využívání*. Strážnice: Ústav lidové kultury, 2002, s. 7–38.
- DOBĚŠ, Jan: Stát a kultura za druhé republiky, protektorátu a v letech 1945–1948. In: Klimeš, Ivan – Wiendl, Jan (eds.): *Kultura a totalita. Národ*. Praha: Univerzita Karlova, 2013, s. 180–204.
- DRÁPALA, Daniel – PAVLICOVÁ, Martina: Etnografická rajonizace: úvahy nad jejím historickým vývojem a smyslem současné existence. *Národopisná revue* 24, 2014, č. 3, s. 171–188.
- DRÁPALA, Daniel – KRÍŽOVÁ, Alena – PAVLICOVÁ, Martina – VÁLKA, Miroslav: *Lidové tradice jako součást kulturního dědictví*. Brno: Masarykova univerzita, 2024.
- DVOŘÁK, Karel: Fotografie ve službách čsl. národopisu. (Dokončení.) *Fotografický obzor* 30, 1922, s. 165.
- FROLKA, Antoš – HOLÝ, Dušan – HOLÁ, Ludmila: *Mezi paletou a písni. O malíři Frolkovi a jeho rodině*. Brno: Host, 2000.
- GELLNER, Ernest: *Národy a nacionalismus*. Praha: Josef Hříbal, 1993.
- JANÁK, Viktor: „Slovácko sa nesúdí“ aneb Konec iniciátorů moravské iredenty. *Slezský sborník* 120, 2022, č. 1, s. 5–70.
- JANČÁŘ, Josef: Evropská etnologie a český národopis. *Národopisný věstník* 33 (75), 2016, č. 2, s. 133–140.
- JANEČEK, Petr: Ústav etnologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v kontextu vývoje českých etnologických věd. *Studia Ethnologica Pragensia*, 2017, č. 1, s. 129–163.
- JELÍNEK, Hanuš: *Zahučaly lesy. Kniha vzpomínek*. Praha: František Borový, 1947.
- JUNEK, Marek: *Hroznová Lhota*. Uherské Hradiště: Ottobre, 2004, s. 102.
- KADLEC, Jan: Rozálie Falešníková, lidová léčitelka. *Malovaný kraj* 37, 2001, č. 4, s. 11.
- KOPECKÝ, Milan: Geneze hry o svaté Dorotě od E. F. Buriana. *Český lid* 51, 1964, č. 2, s. 86–90.
- KOZÁKOVÁ, Zlata: *Sokolské slety 1882–1948*. Praha: Orbis, 1994.
- Kraft durch Freude (KdF). Dostupné z: <https://www.nsdoku.de/lexikon/artikel/kraft-durch-freude-459> (cit. 1. 11. 2024).
- KROFTA, Kamil: *Malé dějiny československé*. Praha: Orbis, 1947.

- KŘIVDOVÁ, Judita: Jubileum Rozky Falešnickové. *Národopisné aktuality* 17, 1980, č. 4, s. 289–290.
- LOEWENSTEIN, Bedřich: *Civilizace a fašismus. Studie z let 1969–1971*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny, 2003.
- MIČKA, Antonín: Zlatá svatba u krojových mistrů. *Malovaný kraj* 38, 2002, č. 3, s. 24–25.
- MEZIHORÁK, František: *Hry o Moravu. Separatisté, iredentisté a kolaboranti 1938–1945*. Praha: Mladá fronta, 1997.
- MOHN, Volker: *Nacistická kulturní politika v Protektorátu. Koncepce, praxe a reakce české strany*. Praha: Prostor, 2018.
- NOVÁKOVÁ, Lenka: Současná výšivka na Veselsku. *Folia ethnographica* 23–24, 1989–1990, s. 113–120.
- OREL, Jaroslav: Rozka Falešnicková (23. 2. 1900 – 24. 7. 1983). *Národopisné aktuality* 21, 1984, č. 1, s. 35–36.
- PAVLICOVÁ, Martina: Národopisná Morava. In: Pavlicová, Martina – Uhlíková, Lucie (eds.): *Od folkloru k folklorismu. Slovník folklorního hnutí na Moravě a ve Slezsku*. Strážnice: Ústav lidové kultury, 1997, s. 223.
- PAVLICOVÁ, Martina – UHLÍKOVÁ, Lucie: Tradice a její konceptuální křížovatky: hudební a taneční folklor v českých zemích jako výzkumná otázka. *Národopisný věstník* 41 (83), 2024, č. 2, s. 5–19.
- PEČMAN, Rudolf: Karel Vetterl jako hudební historik a muzikolog. In: Toncrová, Marta (ed.): *Živý odkaz Karla Vetterla*. Brno: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1993, s. 23–36.
- Pracovníci Ústavu evropské etnologie FF MU v Brně: Glosy k některým tezím v textu Blanky Soukupové K problematice využívání a funkcí obrazu venkova, lidu, lidové kultury a národopisu během II. světové války. *Národopisný věstník* 33 (75), 2016, č. 1, s. 98–102.
- PROCHÁZKOVÁ, Jarmila: Vladimír Helfert ve Státním ústavu pro lidovou píseň. *Musicologica Brunensia* 51, 2016, č. 2, s. 139–156.
- PŘÍKAZSKÝ, Štěpán: *Amerikán z Lužic*. Brumovice: Carpe diem, 2013.
- REISIGOVÁ, Hana: *Rudý a rudější: angažované – politické divadlo E. F. Buriana*. Magisterská diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Katedra divadelních studií, 2013.
- Robert Ley. Dostupné z: <https://www.britannica.com/biography/Robert-Ley> (cit. 14. 9. 2025).
- ROKOSOVÁ, Šárka: Příklad Miroslav Choc a spol. *Securitas imperii* 12, 2005, s. 55, s. 153–107.
- SCHERL, Adolf: E. F. Burian dramatik. *Česká literatura* 8, 1960, č. 1, s. 267–297.
- SIMEONE, William E.: Fascists and Folklorists in Italy. *The Journal of American Folklore* 91, 1978, s. 543–557.

- SLEZÁK, Lubomír: Národopisná Morava – legenda a skutečnost. *Dějiny a současnost* 13, 1991, č. 4, s. 33–37.
- SOUKUPOVÁ, Blanka: K problematice využívání a funkcí obrazu venkova, lidu, lidové kultury a národopisu během II. světové války. *Národopisný věstník* 33 (75), 2016, č. 1, s. 75–97.
- SOUKUPOVÁ, Blanka: Odpověď na polemiku pracovníků Ústavu evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. *Národopisný věstník* 33 (75), 2016, č. 2, s. 113–119.
- SOUKUPOVÁ, Blanka: Národopisné výstavy a slavnosti v období protektorátu Čechy a Morava. *Národopisný věstník* 38 (80), 2021, č. 1, s. 36–53.
- STAVĚLOVÁ, Daniela a kol.: *Tiha a beztíže folkloru. Folklorní hnutí druhé poloviny 20. století v českých zemích*. Praha: Academia, 2021.
- ŠTURSOVÁ, Květoslava: Nástin dějin československého tělovýchovného a sportovního muzejnictví I. *Muzejní a vlastivědná práce* 28, 1990, č. 3, s. 136–154.
- SWENSON, Max: *Diary of the ... Morally Grey Years: An Analysis of French Intellectual Collaboration During WWII*. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/community.39498781> (cit. 12. 9. 2025).
- TARCALOVÁ, Ludmila: Z pozůstalosti Rozky Falešnickové, lidové umělkyně ze Slovácka. *Zvuk*, jaro 1996, s. 32.
- TONCROVÁ, Marta: K činnosti Karla Vetterla v brněnském Radiojournalu. In: Toncrová, Marta (ed.): *Živý odkaz Karla Vetterla*. Brno: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1993, s. 131–140.
- ÚLEHLA, Vladimír: *Živá píseň*. Praha: Fr. Borový, 1949.
- VÁCLAVEK, Bedřich: *O lidové písni a slovesnosti*. Praha: Československý spisovatel, 1963.
- VÁLKA, Miroslav a kol.: *Od národopisu k evropské etnologii*. Brno: Masarykova univerzita, 2016.
- VALOVIČOVÁ, Vanesa: *Výzdoba nádražních budov na Moravském Slovensku tradiční ornamentikou*. Bakalářská práce. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav evropské etnologie, 2023.
- VERMOUZEK, Rostislav (ed.): *Lanžhot. Příroda a dějiny*. Praha: Tisková, ediční a propagační služba místního hospodářství, 1983.
- VYSLOUŽIL, Jiří: Alois Hába a Studijní sdružení Velká. *Národopisná revue* 5, 1995, č. 4, s. 183–190.
- WOITSCH, Jiří – JÚNOVÁ MACKOVÁ, Adéla a kol.: *Etnologie v zúženém prostoru*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, v. v. i., 2016.

Prameny

- Celostátní sjezd republikánského dorostu ve dnech 22.–24. května v Praze. *Venkov* 32, 1937, 16. 5. 1937, s. 5.

- Co uvidíme v neděli na strahovském stadionu. *Venkov* 32, 1937, 21. 5. 1937, s. 3. (ek.): Dožínková slavnost po staru. *Lidové noviny* 51, 1943, 6. 8. 1943, s. 7.
- HONZÍK, Karel: Jak budeme vystavovat v r. 1942? *Přítomnost* 14, 1937, 1. 9. 1937, s. 553–555.
- Kyjovsko ve starých zvycích, zpěvech a tancích. *Venkov* 34, 1939, 11. 8. 1939, s. 7.
- PRUSÍK, J.: Česká vlajka, hudba a tanec získaly celý Hamburk. *Venkov* 34, 1939, 26. 7. 1939, s. 3.
- S Československým rozhlasem na moravské Slovácko a Valašsko. *Pestrý týden* 11, 1936, č. 17, 25. 4. 1936, s. 20.
- Sletová výstava 1938. *Český Lloyd* 54, 1938, 7. 5. 1938, s. 1.
- Slovácko v tanci a zpěvu. Velká národopisná slavnost v Petrovských Plžích u Strážnice. *Moravská orlice* 7, 1939, 26. 6. 1939, s. 4.
- vb-: O památných obcích národopisných. *Venkov* 36, 1941, 18. 11. 1941, s. 4.
- VOKROVÁ-AMBROSOVÁ, Libuše: Dvacáté léto cizincům. *Přítomnost* 14, 1937, 1. 9. 1937, s. 142–144.